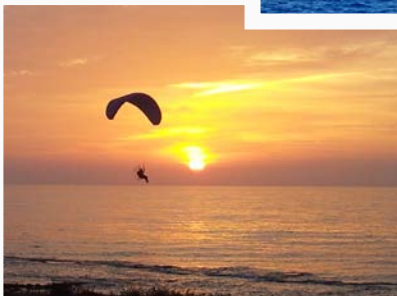
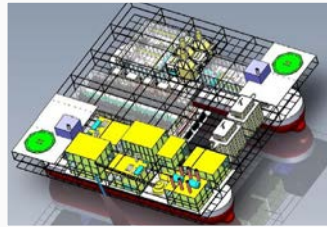

הערכה אסטרטגית ימית ל ישראל 2016/17

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
ערך והפיק: אהוד גונן

פרק 9: בניין הכוח הישראלי אל מול איומי הטרור והאיומים האחרים

עודד גור לביא

סקירה היסטורית

האיומים הימיים על ישראל שינו את טיבם וצורתם מאז הקמת המדינה, וכתוצאה מכך השתנה גם המענה שניתן להם על ידי חיל הים. החל משנות השישים ותחילת שנות השבעים, האיום במרחב הימי על ישראל הלך והתפתח במקביל למלחמה הקרה בין המעצמות. באותן שנים האיום הימי המשמעותי ביותר על ישראל היה מצד הציים של מדינות ערב, שהיו מצוידים במערכות נשק (טילים, מכ"ם ומערכות אלקטרוניקה) של התעשייה הסובייטית. בניין הכוח הימי הישראלי באותה תקופה היה מוקדש לקידום טכנולוגי ולפיתוח של תורת הלחימה (תו"ל) כדי להתמודד מול הצבא הסורי והצבא המצרי, וזאת במקביל למרוץ החימוש האזורי, שהושפע ונתמך על ידי המעצמות: ברית המועצות וארצות הברית. באותן שנים פיתחה ישראל שיטות של לוחמה אלקטרונית נגד טילי האויב והצליחה לגבור על בעיית הפערים בטווח הירי של הטילים, שהיו באותה תקופה לטובת הטילים הרוסיים ששימשו את מדינות ערב.

האיום של צבאות ערב הגיע לשיאו במלחמת יום הכיפורים (1973). ספינות הטילים (סט"ל) של חיל הים נכנסו למערכה כאשר הן מצוידות בטילי 'גבריאל' מתוצרת התעשייה האווירית. במהלך המלחמה התקיים קרב טילי ים-ים הראשון בהיסטוריה הימית וחיל הים הישראלי יצא מהקרב כשידו על העליונה כמי שהשיג שליטה מלאה בזירה הימית, שמר על נתיבי הים לישראל פתוחים, ופגע בספינות מלחמה רבות של האויב, וכל זאת ללא פגיעות בנפש או בספינות.

במהלך שנות השבעים חלה התחזקות של ארגוני הטרור הפלסטינים והחל להתפתח איום הטרור מהים, בעיקר יכולות לחדירה ולתקיפה מהים, שחלקן, לצערנו, אף צלחו.¹ איומי טרור אלו חלו במקביל לירידה באיום של הציים של מדינות ערב, בעיקר לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים. איום הטרור חייב את צה"ל כולו ואת חיל הים בפרט, לפתח יכולות חדשות, ובכללן הגנה על החופים באמצעות מערכות גילוי מתקדמות וכלי שיט חדשים ומהירים יותר לצורך סיור וביטחון שוטף, במקום כלי השיט האמריקנים הישנים יחסית מסוג 'דבור' שעליהן נסמך חיל הים עד אז.

1 נהריה 1974, אוטובוס הדמים 1978, נהריה 1979, ניצנים 1990

במהלך שנות השמונים והתשעים הסתמנה המשך הירידה באיום של ציי מדינות ערב, אך ההתמוטטות של ברית המועצות גרמו למצרים להחליף את מעצמת הפטרון שלה ולרכוש כלי שיט חדשים ויכולות מערביות מתקדמות שדרשו מעקב ותשומת לב ישראלית. הצי הסורי, לעומת זאת, לא מהווה איום צבאי ממשי מול היכולות של חיל הים הישראלי.

במהלך שנות התשעים נכנסו לשירות מבצעי בחיל הים סטי"לים מדגם 'סער 5', עם יכולת לנשיאה של מסוק, כמו גם יכולות חמיקה ושרידות גדולות יותר. בסוף תקופה זו הגיעו גם צוללות 'הדולפין' שחיקו משמעותית את היכולת האסטרטגית של הזרוע הימית.

לאחר נסיגת צה"ל מאזור הביטחון בדרום לבנון התרחשה התעצמות משמעותית של החיזבאללה בכל המישורים, ובכלל זה בחזית הימית. שיאה של אותה התעצמות הגיע במהלך מלחמת לבנון השנייה (2006) עם שיגורם של טילי חוף-ים מסוג C-802 שפגעו באונייה 'חנית' מסוג 'סער 5' של חיל הים ובאוניה מצרית אזרחית. היום יש לחיזבאללה יכולות ימיות מפותחות הכוללת מאות טילי חוף-ים (יותר ממספר הטילים שהיו לסוריה בשנות השבעים).

האיומים והאתגרים הנוכחיים ובניית הכוח הימי מולם

הגנה על אזור המים הכלכליים הבלעדיים של ישראל (EEZ)

גילוי של מאגר הגז הטבעי 'נעה' בשנת 1999, ומיד אחריו הגילוי של מאגר 'מרי' בשנת 2000, סימנו עידן חדש במשק האנרגיה הישראלי, אך גם הציבו אתגרי הגנה חדשים בפני חיל הים. הגנה על מרחב המים הכלכליים של ישראל מהווה אתגר הן בשל גודל המרחב הימי, שגדול משטחה של מדינת ישראל כולה, והן בשל אופי הפעילות הכרוכה בחיפוש ובהפקה של הגז. מתקני הקידוח הם מתקנים אזרחיים, שמטבעם אינם מצוידים ביכולת הגנה עצמית. מדובר במתקנים יקרים מאוד הנמצאים במקום קבוע במשך תקופות ארוכות, הרחק מהחוף ומהבסיסים של חיל הים. הפגיעה במתקנים אלו מהווה פגיעה אסטרטגית במדינה (עקב פגיעה בשוק האנרגיה, הקריטי לניהולם של חיים תקינים). לכן עלולים מתקנים אלו לשמש 'כמטרת איכות' להתקפות טרוה.²

2 לסקירה מקיפה של האיומים הימיים על משק האנרגיה: ניר זרחי, עיצוב כלי מדיניות אנרגיה להתמודדות עם איומים ביטחוניים על מתקני אנרגיה ימיים – בחינת מקרה תשתיות הגז הימיות של מדינת ישראל.

מדינת ישראל נערכה להגן על אסדות הגז במספר שכבות הגנה, החל מהגנה מקומית על האסדות ועד גיבושה של תפיסה להגנה על המרחב הכלכלי הימי ורכישת קורבטות³ ואמצעים נוספים עבור זרוע הים שיאפשרו הגנה ויכולת תגובה טובים יותר.

יש לציין כי קיימת מחלוקת תפיסתית לגבי אופן ההגנה הטוב ביותר. אחדים טוענים שכלי שיט גדולים וייעודיים הם הדרך הטובה ביותר להגן על המים הכלכליים של ישראל, בעוד אחרים טוענים שכלי שיט קטנים וגמישים יותר עדיפים. כאשר בוחנים את בניין הכוח הימי בראייה ארוכת טווח בסביבה דינמית, כמו זו המתקיימת במזרח הים התיכון, מן הכרח לשקלל בין התמקדות ביכולת מענה לאתגר ספציפי לבין יצירה של פוטנציאל ליכולות חדשות עתידיות. חשוב לציין שלאור היקף הכוח הכללי המצומצם של חיל הים, יש חשיבות לכלים ורסטייליים ככל האפשר, שיוכלו לבצע יותר ממשימה אחת ובכך יאפשרו ניצול טוב יותר של משאבי צה"ל וחיל הים.

במאי 2015 פורסם כי ישראל וגרמניה חתמו על הסכם לרכישת 4 קורבטות, סכום העסקה עומד על 1.8 מיליארד \$, כאשר שלישי מהעסקה ימומן על ידי ממשלת גרמניה. הספינה הראשונה אמורה להגיע לישראל במהלך שנת 2020. יש צורך בהיערכות מתאימה לקליטה של הקורבטות, ובכלל זה הכשרה של כוח אדם, התקנה של מערכות, הקמת תשתית בנמלים וגיבוש תו"ל. כמו כן, מן הראוי לוודא שלישראל יש יכולת לתחזק ולתקן את הקורבטות כדי לשמור על המבצעים שלהן. לשם כך דרוש כוח אדם טכני מיומן במספנות של חיל הים ובענפי המטה הרלוונטיים.

איום טילי חוף-ים

העשור האחרון היווה מפנה בהבנת איום זה. החיזבאללה אולי מוגדר כארגון טרוח, אולם ארגון לא-מדינתי זה מחזיק בכמות גדולה מאוד של אמצעי לחימה מתקדמים, ובכלל זה ביכולות מתקדמות יותר מאשר לרוב הצבאות המדינתיים באזור בכל הנוגע ליכולות גילוי, מכ"ם, וטילי חוף-ים, הכוללים מאות טילים. כאמור, בידי החיזבאללה בימינו מצויים יותר טילים ממספר הטילים שהיו מצויים בידי הצבא הסורי בשנות השבעים, ערב פרוץ מלחמת יום כיפור.

בניית כוח מול איום זה מאופיינת בפעילות מודיעינית, באמצעי לוחמה אלקטרונית, ובמערכות הגנה של טילים נגד טילים להגנת הספינות וסביבתן. יש לזכור שהאיום אינו מופנה כלפי הצי הישראלי בלבד ומהווה איום לכל כלי השיט במרחב.

³ קורבטה: כלי שיט מהיר ובעל יכולת תמרון גבוהה, חמוש על פי רוב בטילי ים-ים לטווח בינוני, בתותחים, ובאמצעים ללוחמה נגד צוללות ונגד מטוסים. לקורבטות הדחק שנע בין 550 ל-2,800 טון, ואורך שנע בין 55 ל-100 מטרים.

הזירה הפלסטינית וטרור מהים

חמאס ממשיך במאמצי ההתעצמות ברצועת עזה, ובכלל זה מנסה לרכוש יכולות ימיות. מעודד מהצלחתו לחדור לשטח ישראל באזור זיקים במהלך מבצע צוק איתן (ביומה הראשון של הלחימה 8.7.14) ממשיך חמאס בניסיונות ההברחה של ציוד לחימה ימי, ציוד צלילה וכו' לצורך בניית יכולות לוחמת קומנדו ימי.

בניית הכוח כנגד איום זה מתאפיינת בפעילות ביטחון שוטף, מודיעין ושת"פ עם זרועות אחרות בצה"ל וכן הכנסת טכנולוגיות שונות הרלוונטיות הן לזירה זו והן לאזור הגבול הצפוני של ישראל.

חיל הים אחראי על הסגר הביטחוני-ימי על רצועת עזה ובכלל זה מבצע פיקוח ביטחוני על תנועת כלי שיט (בעיקר דייגים/מברייחים) מהרצועה. תחום הדיג ברצועת עזה הוגבל בעבר לתחום של 6 מיילים ימיים. באוקטובר 2016 נימסר כי מערכת הביטחון תגדיל את שטח הדיג המותר לפלסטינים ברצועת עזה לתשעה מיילים ימיים לתקופה של חודשיים (חודשי החורף המהווים את שיאה של עונת הדייג). ההרחבה תהיה רק בחלקה הדרומי של הרצועה.

מדי תקופה עולה לתקשורת נושא של 'משט סיוע' לעזה של ארגונים פלסטינים וארגונים בין לאומיים. לאחר אירועי המשט של שנת 2010 (משט מאווי מרמרה) שאומנם לא הצליח להגיע לחופי עזה אך היה בעל תהודה בין לאומית עצומה ושליילת כנגד ישראל, היו מספר ניסיונות לפרוץ את הסגר הביטחוני על ידי משטים אזרחיים. בתחילת אוקטובר 2016 נעצר משט נוסף בדרכו לעזה, 'משט הנשים' או 'משט זייטונא' (על שם ספינת הדגל של המשט).

משטים אלו מציבים בפני צה"ל וחיל הים אתגרים מבצעיים של השתלטות על ספינות אזרחיות. לעומת זרועות היבשה הצה"ליות הרגילות מאז האינתיפאדה הראשונה (1987) לחיכוך עם אוכלוסייה אזרחית, משטים אלו הן הפעם הראשונה שבה נתקלת זרוע הים של צה"ל בחיכוך עם אוכלוסייה אזרחית עוינת (בניגוד לחיפושים ולבדיקות שגרתיות על כלי שיט אזרחיים).

כמו כן, מהווים המשטים חלק ממערכה מדינית ומשפטית רחבה יותר נגד ישראל, שבמסגרתה נהנים ארגוני הטרור השונים ממצב אסימטרי שבו הם (בניגוד למדינת ישראל) אינם כפופים בפועל ואינם לוקחים אחריות על פי המשפט הבינלאומי. מצב זה מציב אתגר מיוחד בנוגע לסיקור התקשורתי בעולם. כמו כן, משטים אלו מסיטים לעברם תשומות, ובעיקר תשומת לב פיקודית, מאתגרים אחרים שפניהם ניצב חיל הים.

רק"ק טק"ק⁴ על בסיסים של חיל הים ועל תשתיות ימיות

עוד מימי מלחמת המפרץ הראשונה (1991), נורו טילים ורקטות על מטרות אסטרטגיות (מפעלים, תשתיות לאומיות), וזאת בנוסף לניסיונות לפגוע בריכוזי אוכלוסייה בערים. ארגוני הטרור סימנו לעצמם כמטרה פגיעה ביעדים אסטרטגיים, לדוגמה במרחב של מפרץ חיפה, ומנהיג חיזבאללה, חסאן נסרללה, אף הכריז כי מכל האמוניה במפרץ חיפה הוא מטרה לגיטימית לטילי החיזבאללה.⁵

במהלך 'מבצע צוק איתן' (2014) נורה מספר רב של רקטות מעזה לעבר מטרות אסטרטגיות כמו תחנת הכוח 'רוטנברג' באשקלון ונמל אשדוד בניסיון לשבש את החיים הסדירים, את המסחר ואת הכלכלה, ולפגוע בתשתיות האנרגיה של ישראל.

בסיסי חיל הים הנמצאים, בתוך נמל חיפה ונמל אשדוד, מהווים יעד נוסף לאותם רקטות וטילים. היתרון המובהק של חיל הים ושל כלי השיט הוא היכולת לשמר את הכוח על ידי פינוי הנמלים וציאה לים הפתוח, ובכך להפסיק את האיום מצד רקטות אלו ללא צורך בהגנה מיוחדת. יחד עם זאת, הבסיס החופי של החיל, המשמש לגיבוי טכנו-לוגיסטי, עלול להיפגע ובכך להקשות על חימוש חוזר של כלי השיט ועל ההתמודדות עם תקלות שבה.

בניית זרוע הצוללות

מדינת ישראל החליטה על בנייה והפעלה של כוח צוללות המונה 6 צוללות. סד"כ זה מאפשר זמינות מבצעית גבוהה של 2-3 צוללות.

לצורך שמירה על סד"כ זה באופן מבצעי נדרשת החלפה של צוללות 'דולפין', שיוצרו בשנות ה-90 של המאה הקודמת ומתקרבות לסוף חייהן באמצע שנות העשרים של המאה הנוכחית. לשם כך יש להתחיל בבנייה של שלוש צוללות חדשות, שיחליפו בהדרגה את הצוללות הישנות בעוד כעשור. פרויקט בסדר גודל כזה דורש כאמור כעשור בשל הצורך לאפיין ולתכנן באופן מדויק את הכלי החדש. עלינו גם לזכור שלא ניתן לרכוש שוב דגם ישן של צוללות, משום שקווי הייצור שהלך כבר אינם קיימים. בנוסף, הטכנולוגיה הישנה כבר אינה נמצאת בשימוש ונדרשים התאמות ושינויים רבים. חשוב גם שלצוללות שהמדינה תרכוש תהיה קירבה מסוימת והתאמה מסוימת לצוללות הקיימות. לכן, המשך הבנייה במספנות בגרמניה חזקה עליו שייתן מענה לדרישות אלו (וזאת בנוסף, כמובן, למערכת היחסים המיוחדת הקיימת עם גרמניה עוד מימי בן גוריון).

4 רק"ק וטק"ק: רקטות קרקע-קרקע, טילי קרקע-קרקע.

5 לצפייה בנאום האיום באתר <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4767157,00.html>

אופציית האיגוף הימי

תפיסת ההפעלה המבצעית של זרוע הים בצה"ל חרטה על דגלה השתתפות במערכה היבשתית ובהכרעה הצה"לית. מסיבה זו הלך והתעצם שיתוף הפעולה בין חיל הים ובין זרועות אחרות בצה"ל, דבר המתבטא במשאבים, באימונים בתכנון, ובבניין הכוח.

אין ספק כי שילוב כוחות בין ים ליבשה (כפי שנעשה כבר במלחמת של"ג בשנת 1982: מודיעין בזמן אמת ובעיקר בהנחתה של כוחות הצנחנים בשפך האוּלִי), הוכיח את עצמו וייצר תפנית שהשפיעה על הקרב היבשתי. חיל הים עשה שימוש נרחב ביכולת ההובלה הימית שלו וסיפק מענה לקשיים המתפתחים במערכה היבשתית. בראייה קדימה, ומתוך ההבנה שבמערכות העתידיות האתגרים מול האויב יהיו מורכבים יותר ומשולבים יותר בסביבה אזרחית, מנהרות ומכשולים יבשתיים רבים, אין ספק ששילוב אופציית האיגוף הימי להגעה ליעדים שונים מהווה מכפיל כוח יבשתי גדול. נושא האיגוף הימי נמצא בבחינה מתמדת של צה"ל.

איום הציים של מדינות ערב

האיום הישיר מצד הציים של מדינות ערב נמצא בתחתית סולם האיומים הנוכחי. סוריה נמצאת בעיצומה של מלחמה פנימית ששחקה את צבאה. בחלקים רבים מהמדינה שורר כאוס. הצי וחיל הים עדיין קיימים, אך רק ברמת התפקוד הבסיסית ביותר. האיום המרכזי בזירה הסורית הוא מיכולות ירי טילי חוף-ים מסוג 'יאחונט' מתוצרת רוסית הנמצאים בידי הצי הסורי. הצי הלבנוני משמש בעיקר למשמר חופים ולהגנה סמוך לחופי לבנון.

בעשורים האחרונים הציים של מצרים ושל ערב הסעודית עברו מודרניזציה ושודרגו לפלטפורמות מערביות,⁶ אולם הסכם השלום עם מצרים ושותפות האינטרסים בין ישראל למדינות אסלאמיות-סוניות אלו מוביל למסקנה כי איום של ציים אלו על ישראל ועל חיל הים יישאר נמוך מאוד גם בעתיד הנראה לעין.

כלי שיט בלתי מאוישים

חיל הים עשה ניסיונות, ובשנים האחרונות אף שימוש, בכלי שיט בלתי לביצוע סוירים ולהגנה על שטח. התהליך איטי מאוד והיכולות של כלי השיט הבלתי עדיין רחוקות מאוד מהיכולות של כלי טיס בלתי מאוישים, הן מבחינת התפיסה של הפעלת הכוח והן מהבחינה הטכנולוגית.

6 ר' פירוט בפרק 'הים האדום והמפרץ הפרסי והשפעות מכיוון האוקיאנוס ההודי'.

עם זאת, בניין כוח ופיתוח של יכולות ימיות בלתי מאוישות הם בבחינת הכרח אל מול המציאות העומדת בפנינו. אין ספק שתחום זה יתפתח בעתיד ושהכוח הימי המבוסס על כלי שיט בלתי מאוישים יגדל. פיתוח של כלים אלו ושימוש יעיל בהם יחסוך במשאבים, ייצור יכולות חדשות, ויציע פתרון לחלק מהאתגרים שנמנו לעיל.